

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0218

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Fructus planæ sunt filiquæ, singularis ac miræ formæ, sunt enim irregulariter contortæ & compressæ instar cochleæ, externe summi aurantii coloris, atque instar ferici molles, in quibus officula reconduntur ex rotundo plana, uti *Condoryns Corallaria parvifolia*, diu virentia, dein fusca, & lapidea.

Arboris lignum album est, sed magis rubet quam præcedentis; gravior est, ac crassioribus constat ex fibris, unde & Amboinensium clypeis non ita conducit ac prioris.

Nomen. Latine *Arbor Clypeorum rubra*, & *Clypearia rubra*. Malaice *Caju Salowacko Mera*. Amboinice *Sea-Cau*. Alii hanc vocant *Kellor Goenong*, & *Kellor Octan*. In *Leytimora Menabu Cubu* dicitur, quod denotat, ubi decidit, ibi vegetat, forte quum ejus officula ubique facile progerminant.

Ufus. Ex crassis arboris truncis æque *Monoxyla* formantur quam ex prioris truncis, illo autem laborant vitio, quod licet sint levia ac facillime ex aqua evehi possint, aquam inbibant marinam, ac tardissime exsiccentur, unde nec etiam durabilia sunt, contra trunci cortex aptus est ad quævis retia tingenda, qui plurimus hujus arboris usus est.

Alia insuper minor *Sye* species est, quæ parvas gerit rachides, in quibus folia directe sunt obposita, ultra pollicem longa, foliorumque pinnæ sibi etiam obponuntur, dimidio minores illis *Tamarindi*, folia etiam mox sese contrahunt & claudunt, si illæ abrumpanitur uti in prioribus. Foliorum rachides duplicem gerunt verruculam instar viridis *Catjangh*, inter folia & ramum.

Flores videntur in ample extensis *Corymbis* excrecere, quos insequuntur filiquæ planæ & tenuissimæ, binos ac quatuor pollices longæ, digitum latæ, ab utraque parte sulcatæ, superius rotundæ, externe pallidæ, illis *Aymalabæ* similes, sed minores, intus semina locantur oblonga, angustata, & tenuia, viridia, glabra, & dura, vix cultri dorsum crassia.

Locus. Ad pedes montium crescit, ac *Baleyenfes* hanc comparant cum ipsorum *Palandingan*, quæ majora gerit folia, inque similibus filiquis paulo majora officula, nigricantia, edulia, sed acria, & linguam vellicantia, unde & ab ipsis plantatur.

Tabula Centesima & Undecima

Ramum exhibet *Clypearia alba* filiquis planis & erectis.

Tabula Centesima & Duodecima

Ramum exhibet *Clypearia rubra* filiquis contortis.

CAPUT VIGESIM. OCTAVUM.

Catti-marus. Kinar.

Catti marus *Tiliæ* species haberetur, licet non tam alte excrecat, magnitudinem enim plerumque habet vulgaris *Mali*. Ejus truncus est crassus, compressus, incurvus, & nodosus, cujus cortex est rugosus, fissus, fordus, ac plerumque musco aliisque herbis concretus, ejus rami sunt recti, ac plerumque sursum elevati, glabro obducti cortice, lento admodum & succoso, qui a ligno separari facile potest, uti in *Salicibus* ac *Novella*.

Ejus folia sunt magna & cordata, inferius nempe auriculata, superius in brevem apicem definita, plerumque semi-pedem lata & longa, integra, tenuia, superne glabra, inferne parum rugosa seu scabra ob plurimas venulas. Prope ipsorum petiolum quinque concurrunt nervi, petiolis autem insident longis & rotundis folia, quæ inordinata circa ramos locantur, vetusta quoque folia ad nervum medium verrucam gerunt. *Malvaceum* habent saporem, & contrita ad *Violarum* odorem adcedunt, præsertim tenera: Ipsorum succus fuscus est, cutisque pruritum excitat.

Flores longis insident racemis, qui in laterales quosdam dividuntur petiolos, quibus & foliola interponuntur.

Flosculi

De vruchten zyn platte bouwen van een vreemde gedaante, kluchtig gedraayd, en gewrongen als een wenteltrap, van buyten hoog oranje-geel, en mede zagt als sulp, daar in leggen uyt den ronden platte zaden, gelyk de *Condoryns* van *Corallaria parvifolia*, langen tyd groen, daar na bruyn en steen-bard.

Het hout is wit, rooder dan 't voorgaande, swaarder en grofdradiger, daarom tot de *Amboinsche* schilden zo bequaam niet als 't voorige.

Naam. In 't Latyn *Arbor Clypeorum rubra*, en *Clypearia rubra*. Op *Maleys* *Caju Salowacko mera*. *Amboinsch* *Sea-Cau*. Andere noemen het *Kellor Goenong*, en *Kellor Octan*. Op *Leytimor* *Menahu Cuhu*, bet welk wil zeggen, waar bet been valt, daar groeyd bet, misschien om dat de zaden over al ligt opkomen.

Gebruik. Uyt de dikke stammen maakt men zo wel *Praauwen* als uyt bet voorgaande, maar hebben die faute, datze wel ligt zyn, en gemakkeelyk om op en af te balen, maar zuigen 't zeewater in, droogen langzaam weer op, en zyn dierhalven niet durabel; daar en tegen de *schorffe* des stams is bequaam om alderhande netten te tanen, 't welk dan bet meeste gebruyk van dezen boom is.

Daar is nog een kleene zoorte van *Sye*, die kleene ryskens heeft, en daar de bladeren regt tegens malkanderen staan, ruym een vinger lang, aan de steeltjes staan de blaadjes ook tegens malkander, half zo groot als die van *Tamaryn*, en sluyten straks t'zamen als men ze afbreekt, gelyk ook de voorige. De ryskens hebben een dubbeld wratje als een groene *Catjang*, tusschen de bladeren en de tak.

Het bloeyzel schynt voort te komen aan wyd uitgebreide trossen, daar op volgen zeer dunne platte bouwen, 2. en 4. duymen lang, een vinger breed, te wederzyde gesoomt, voor rond, bleek van buyten, die van *Aymalaha* gelyk, dog kleender, binnen leggen langachtige, smalle, en dunne zaden, groen, glad, en bard, qualyk zo breed als een rugge van een mes.

Plaats. Hy wast aan 't bangen van 't gebergte, en de *Baleys* vergelyken 't by haar *Palandingan*, bet welk grootere bladeren heeft, en in diergelyke bouwen wat grooter zaaden, swartachtig, eetbaar, doch scherp op de tong, en 't wert by bunlieden geplant.

De Hondert en elfde Plaat

Vertoont een Tak van de witte *Schildt-Boom*, met platte rechte peulen.

De hondert en twaalfde Plaat

Vertoont een Tak van de roode *Schildt-Boom*, met gedraayde peulen.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Kinar - Boom.

De *Kinar-boom* zoude men voor een *Linde*-zoorte kunnen aanzien, hoewel zy zo hoog niet werd, want by houd gemeenelyk de grootte van een gemeenen *Appel-boom*. De stam is dik, kort gedrongen, krom, en knoestig, de *schorffe* mede rauw, schilferig, wyl, en gemeenelyk met *Mosch* en andere kruiden bezet, de takken zyn regt, en meest overeynd staande, met een effene *schorffe* bekleet, die zeer taay en zappig is, latende zig van 't hout afschillen, gelyk de *Wilge* of *Novella*.

De bladeren zyn groot en bertvormig, te weten agter met twee ronde billen, en voor met een korte spitze, in 't gemeen een halve voet breed, en lang, met effene kanten, dun, boven glad, van onderen wat ruyg of rimpelig, wegens de veele kleene aderen. By den steel stooten vyf zenuwen te samen, de steelen zyn lang, rond, en staan zonder order rondom de takken, ook hebben de oude bladeren aan de middelzenuwe gemeenlyk een wratte. Zy hebben een *Maluwachtige* smaak, en gewreven een reuk na *Violen* trekkende, byzonderlyk de jonge. Haar zap is bruyn, en jeukt wat op de buyd.

Het bloeyzel komt voort aan lange trossen, bun in eenige zyde-steeltjes verdeelende, daar tusschen kleene blaadjes staan.

De

Flosculi sunt pusilli, late purpurei, ex decem angustis petalis compositi, quorum quinque exteriora parum aperta sunt, quinque interiora vero eriguntur, quæ pistillum ambiunt inodorum.

Fructus pentagonæ sunt vesiculæ, primo virides cum purpureo intermixto colore, ac demum rubescunt, & facillime dehiscunt, anguli autem profundis sulcis distincti sunt, ita ut stellam referant. In quavis vero cellula nigricans semen reconditur. Si hæ arbores in remotis locatæ sint locis, altiores & elegantiores excrescunt, circa ædes vero humiles sunt & inegantes, quum ejus rami sæpius amputentur, quos tamen cito regenerat instar Salicum, hinc etiam fit, quod ipsarum stipites adeo concreti sint, totque parasiticas alant herbas, plures enim ipsis increscunt Filicis, Polypodii, & Musci species, contra in fummis ipsorum cavitatibus putrefactis latent angues, leguani, formicæ, similiaque animalia.

Arboris lignum est pallidum, vetustorum truncorum flavescens, atque in quibusdam locis nigris venis distinctum, molle, attamen crassum & lentum, nodosum, nec poliri potest, nigræ vero istæ maculæ non in cunctis reperiuntur arboribus, sed potissimum in talibus, quæ sæpius detruncatæ fuere, in Java autem copiosius quam in Amboina. Ejus radices irregulares quoque sunt, crassæ, & nodosæ, atque magna ex parte supra terram denudatæ conspiciuntur, ejusdem itidem substantiæ.

Anni tempus. Sæpius in anno floret, ac fere nunquam fructibus destituta est, copiosissime autem hi Octobri & subsequenter mensibus æstivis conspiciuntur.

Nomen. Latine *Catti marus*, juxta Malaïense & Javanicum *Catti Mahar*. Amboinice in Leytimora *Kinar*. Hitoea *Kenal*. Macassar *Kauwas*. Ternata *Ngaro*. Baleya *Catti Maba*.

Locus. Ubique nota est arbor, sed juxta regionum varietatem folia quodammodo differunt.

Ufus. Stipites quotidie adhibentur ad sepes & palos hortorum ex iis formandos, lignum enim ejus quam maxime est vegetabile, non autem ita quam *Novellæ*. Ramorum cortex aptus est ad quævis ligamina, nodosum ramorum & radicum lignum manubriis majorum cultorum inservit, non ob coloris elegantiam, sed soliditatem ac tenacitatem, in Java vero aliisque locis, ubi hoc lignum nigras istas exhibet maculas, ad vaginas telorum adhibetur. Amboinenses teneris ejus foliis caput lavant, ob violaceum ipsorum odorem, Europæi vero cutis pruritum inde sentiunt.

Chirurgi quoque indigeni ipsorum succum oculis meis instillarunt, quum mihi oculi inciperent esse caliginosi, ad illos depurandos, quod in initio non percipiebam, sed brevi post acredine sua penetranti usque ad ipsum penetrabat cerebrum, non autem mihi solatio fuit, forte quod malum esset nimis pertinax.

In Baleya & Java has alunt arbores, ut majores sint, nodosque præbeant vetustiores, ex quorum variegato ligno elegantes fabricant elaboratas telorum vaginas.

Tabula Centesima & Decima Tertia

Ramum exhibet *Catti Mari*.
Ubi Litt. A. ejus fructum denotat.

CAPUT

De bloempjes zyn klein, ligt-paars, van 10. smalle blaadjes gemaakt, waar van de 5. buytenste wat geopent staan, en de 5. binnenste over eynd, omgevende een draadje zonder reuk.

De vruchten zyn vyfhoekige blaaskens, eerst groen, met wat paars gemengt, ten laatsten roodachtig, en bersten zeer ligt, zynde de boeken met diepe voorns onderscheyden, zo datze een Sterre gelyken. Binnen heeft men in yder Celletje een swartachtig zadeken; als deze bomen aan afgelegene plaatzen staan, zo wassen ze hoger en cierlyker, maar omtrent de woningen van menschen blyft by kort en lelyk, om dat zyne takken zo dikwils afgekapte werden, die by egter gaauw wederom gewind, gelyk de Wilge knoppen, daar van komt het ook, dat deze stronk zo bewassen is, en veele bastaard-kinderen voeden moet, namentlyk veelderley soorten van Filix, Polypodium, en Mos, daar en boven in de verrotte bollen schuylen Slangen, Leguanen, Mieren, en andere ongedierten.

Het hout is bleek, aan oude stammen geelachtig, hier en daar met swarte aderen of vlammetjes, week, nogtans dik en taay, werrig, en onbekwaam om glad te schaven. De swarte vlammen vind men niet aan alle bomen, en dat meest aan zodanige, die dikwils gekapt werden, op Java meer dan in Amboina, de wortelen zyn ook onbesuyft dik, en knoestig, en leggen een groot end boven de aarde bloot, mede van dezelfde substantie.

Sayzoen. Hy bloeyd dikwils in 't jaar, en men ziet hem bykans nooit zonder vruchten, doch wel de meeste in October, en de volgende Somer-maanden.

Naam. In 't Latyn *Catti Marus*, na 't Maleys en Javaans *Catti Mahar*. Amboinsch op Leytimor *Kinar*, Hitoe *Kenal*. Macassaars *Kauwas*. Ternataans *Ngaro*. Baleyas *Catta Mala*.

Plaats. Hy is overal bekend, hoewel na 't onderscheyd der landen de bladeren een weinig verschillen.

Gebruik. De stokken werden dagelyks gebruykt, om paggers, dat is levende heyningen daar van te maken, en allerhande stylen in boven en thuynen, want 't is een groeyzaam hout, doch zo ligt niet als de *Novella*. De bast is bequaam tot alderhande bindwerk, 't werrige hout aan de knoesten en wortels, dient tot begten van bouw-messen, zynde wel niet mooy in 't aanzien, niet te min taay en vast; maar op Java, en elders, daar dit hout swarte vlammetjes heeft, werd het gebruykt tot kris-scheden. De Amboinezen nemen de jonge bladeren om 't hoeft mede te wassen, wegens haare bloemachtige geur, maar de Europeanen gevoelen een jeukte daar van op de buyd.

Ook hebben de Inlantze Meesters het zap van de zelfde bladeren my in de oogen gedroopen, doen my 't gezigt begon te begeven, om de oogen te zuiveren, 't welk in 't eerst niet gevoeld wierd, maar 't geen ik kort daar na met een doordringende scherpigheid tot in de berffenen gevoelde, en 't holf my niet, om dat misschien het gebrek te balsterrig was.

Op Baley en Java voedenze expres deze boomen, om grooter en oude knoesten te gewinnen, uyt wiens gevlamt hout zy fraaye uytgesnedene kris-begten maken.

De Hondert en dertiende Plaat

Vertoont een Tak van de *Kinars-Boom*.
Alwaar Litt. A. deszelfs vrucht aanwyft.

